

A látszat fontossága: Hogyan jelennek meg a terheltek a tárgyalóteremben és a nyilvánosság előtt?

Kézikönyv a rendvédelmi szervek
és bíróságok számára

aditus
accessing rights

Fair
Trials

Hungarian Helsinki Committee

rights
international
spain

defendiendo los derechos y libertades civiles

A dokumentum és egyes részei külön kérelem nélkül terjeszthetők és sokszorosíthatók nem kereskedelmi célú kutatás, tanulmány és tájékoztatás céljából a szerzők és a szerzői jog tulajdonosának megfelelő feltüntetése mellett.

Jelen kutatási jelentés az Európai Unió anyagi támogatásával készült. Tartalmáért a kizárólagos felelősséget a Magyar Helsinki Bizottság viseli, az semmilyen vonatkozásban nem tekinthető úgy, mint amely az Európai Unió álláspontját tükrözi.

A projekt az Európai Unió „Justice Programme – Jogérvényesülés és alapvető jogok (2014-2020)” programjának anyagi támogatásával jött létre.

Contributors:

1. Előzmények

Az ártatlanság véelme az a jogelv, amelynek értelmében a bűncselekmény elkövetésével vádolt személy ártatlanságát egészen addig vélelmezni kell, ameddig a bűnössége a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően bizonyításra nem kerül. Ahogyan azt a következőkben részletesebben is kifejtjük, a büntetőjognak ez az alapelve számos követelményt állít az állami hatóságok elé a büntetőeljárás lefolytatását illetően, emellett pedig nagy jelentősége van azon kötelezettségük tekintetében, hogy megóvják a meggyanúsított, illetve megvádolt személyt az eljárás során esetlegesen még jóval a jogerős ítélet meghozatala előtt őt érő jóvátehetetlen sérelmekről, amelyek közül a legsúlyosabb talán a bűnösség képzetének kialakulása a közvéleményben.

Ezt az Európai Unió is felismerte, amikor elfogadta az ártatlanság véelmére vonatkozó „ütemterv irányelvet”. Az ún. ütemterv irányelvek az Európai Unió által elfogadott, a tagállamok között a büntető igazságszolgáltatás területén való kölcsönös bizalom megerősítését célzó irányelvek. „Az EU tagállamai szoros együttműködést folytatnak a határokon átnyúló bűnüldözési kérdésekben, elsősorban olyan, kölcsönös elismerési mechanizmusokon keresztül, mint az európai elfogatóparancs. E mechanizmusok hatékonysága az igazságügyi hatóságok között arra vonatkozóan fennálló kölcsönös bizalmon alapul, hogy e hatóságok mindegyike tiszteletben fogja tartani az érintettek jogait és különösen az Emberi Jogok Európai Egyezményében garantált jogokat. [...] Az együttműködést mindazonáltal aláaknázza az a tény, hogy az egymással való együttműködésre felhívott igazságügyi hatóságok valójában nem bíznak teljes mértékben egymás normakövető magatartásában. [...] A rendszer megerősítése érdekében az EU az »eljárásjogi ütemterv« elnevezésű program keretében elkezdett minimumszabályokat meghatározni a büntetőeljárás bizonyos aspektusainak szabályozása tekintetében [...]. Habár ezek az intézkedések a kölcsönös bizalom biztosításának szándékából erednek, az eredményük a kölcsönös bizalmat biztosító minimumszabályokat meghatározó irányelvek csomagja lett. Alapvető fontossággal bír, hogy ezek az irányelvek minden esetben kötelező erejűek a nemzeti hatóságokra nézve, ideértve a határokon átnyúló elemekkel rendelkezőket is.”¹

A büntetőeljárás során az ártatlanság véelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről szóló, 2016/343 EU irányelv (a továbbiakban: az „Irányelv”) foglalkozik egyes, az ártatlanság véelmével kapcsolatos kérdésekkel. Az Irányelv 5. cikke értelmében „a tagállamok megteszik a megfelelő intézkedéseket annak biztosítására, hogy a gyanúsítottakat és a vádlottakat fizikai kényszerítő intézkedések alkalmazása [pl. bilincs, üvegfülke, ketrec, lábbilincs] révén ne állítsák be bűnösnek a bíróságon vagy a nyilvánosság előtt”.

¹ Tisztességes tárgyalások: A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló EU irányelv: Végrehajtási eszköztár (*Fair Trials: EU Directive on Procedural Safeguards for Children who are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings: Implementation Toolkit*), 6–7. oldal, elérhető itt: https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/Children%20Directive%20Toolkit.pdf.

A „Fizikai kényszerítő intézkedések alatt álló gyanúsítottak: a látszat fontossága: hogyan jelennek meg a gyanúsított és vádlott személyek a tárgyalóteremben, a nyilvánosság előtt és a médiában” (*Suspects in Restraints: the importance of appearances: how suspects and accused persons are presented in the courtroom, in public and in the media – SIR*) című európai projekt célja hozzájárulni az Irányelv hatékony végrehajtásához azon esetek számának csökkentésével, amikor a gyanúsított vagy vádlott személyeket a bűnösség benyomását keltő módon állítják a bíróság vagy a nyilvánosság elé. Ezt az alábbiakon keresztül tervezik megvalósítani:

- általános áttekintés nyújtása a gyanúsított és vádlott személyekkel szemben alkalmazott fizikai kényszerítő intézkedésekről öt tagállam esetében, valamint arról, hogy milyen mértékben tartják tiszteletben a köztisztviselők az ártatlanság vélelmét a nyilvánosság felé történő kommunikációjuk során;
- a jó gyakorlatok és innovatív ötletek összegyűjtése és útmutatás biztosítása azzal kapcsolatban, hogy miként alkalmazzák a fizikai kényszerítő intézkedéseket a gyanúsított és vádlott személyekkel szemben a bíróságon és a nyilvánosság előtt, valamint hogyan kommunikáljanak a médiával a folyamatban lévő nyomozásokról és büntetőeljárásokról;
- tudatosságnövelés az állami hatóságok és a média körében a vádlott, illetve gyanúsított személyek bíróságon és médiában való megjelenítése módjának fontosságáról, valamint a figyelem felhívása azokra a módokra, ahogyan a különféle gyakorlatok növelhetik vagy csökkenthetik a bűnösség képzetét; valamint
- az igazságszolgáltatási és médiszakértők között a fizikai kényszerítő intézkedések alkalmazásával, valamint az állami hatóságok és a média közötti kommunikációval kapcsolatban végbemenő információcsere és együttműködés megerősítése uniószerre.

A Magyar Helsinki Bizottság által koordinált projektet az Európai Unió öt tagállamában (Franciaország, Horvátország, Magyarország, Málta és Spanyolország) bonyolították le az Aditus, a Fair Trials Europe, a Human Rights House Zagreb, a Mérték és a Rights International Spain szervezetekkel, valamint a Bécsi Egyetemmel partnerségben.

Az eszköztár célja, hogy – az öt részt vevő tagállam nemzeti jelentései, valamint az ezen országok közös trendjeit és kihívásait elemző összehasonlító jelentés alapján – jó gyakorlatokat és innovatív ötleteket mutasson be a bűnüldöző és igazságszolgáltatási tisztviselőknek a tekintetben, hogy miként lehet egyensúlyt teremteni az ártatlanság vélelme és a biztonsági szempontok között az Irányelvben foglalt előírásoknak is megfelelő módon.²

² Az eszköztár a projekt résztvevőinek munkájából készült összeállítás, amely számos helyen idézi a projekt keretében létrejött országos jelentéseket és egyéb dokumentumokat. A könnyebb értelmezés és olvashatóság érdekében ezeket egyenként nem jelöltük. Az eszköztár alapjául szolgáló dokumentumokat az alábbi személyek készítették. *Horvátország*: Tea Dabic, Tina Daković és Ivan Novosel; *Franciaország*: Laure Baudrihaye-Gérard, Gianluca Cesaro és Karine Gilberg; *Magyarország*: Kádár András, Moldova Zsófia és Viszló Sára; *Málta*: Carla Camilleri és Neil Falzon; *Spanyolország*: Lydia Vicente Márquez; *nemzetközi jelentés*: Laure Baudrihaye-Gérard, Emmanuelle Debouverie és Jago Russell.

2. Az ártatlanság véelme a nemzetközi és az európai uniós jogban

Ahogy fent már kifejtettük, az ártatlanság véelme az a jogelv, amelynek értelmében a bűncselekmény elkövetésével vádolt személy ártatlanságát egészen addig véelmezni kell, ameddig a bűnössége a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően bizonyításra nem kerül.

Számos, emberi jogokkal foglalkozó dokumentum tartalmazza ezt az elvet, így többek között a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya,³ a Gyermekek jogairól szóló egyezmény⁴ és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata⁵ is.

A kérdéssel foglalkozó legfontosabb európai okmányok az alábbiak:

- Az **Emberi Jogok Európai Egyezménye**,⁶ „minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell véelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították”.
- Az **Európai Unió Alapjogi Chartája** („Alapjogi Charta”) gyakorlatilag ugyanezt a fogalmazást ismétli meg:⁷ „Minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell véelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították”.
- Maga az **Iránylev** kimondja⁸, hogy „a tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsítottak és a vádlottak mindaddig ártatlannak tekintendők, amíg bűnösségüket jogszerűen meg nem állapították”.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) kiterjedt esetjoggal rendelkezik az ártatlanság véelme tekintetében. Ahogy azt feljebb már említettük, e joggyakorlat legnagyobb része a hatóságoknak a szűk értelemben vett eljárással kapcsolatos kötelezettségeit érinti, és elsősorban eljárásjogi garanciának tekinthető. Az elv előírja például, hogy a bizonyítás terhének a vád oldalán kell állnia, és bármiféle kétség a vádlott javára szól.⁹

Az EJEB mindazonáltal hangsúlyozza, hogy habár az ártatlanság véelme a tisztességes büntetőjogi tárgyalás egyik elemét képezi, ez az eljárási garancia nem korlátozódik csupán büntetőjogi kérdésekre: hatóköre kiterjedtebb ennél, és szükségessé teszi azt is, hogy az állam képviselői ne beszéljenek bűnősként egy adott személyről, mielőtt a bűnösségét a bíróság megállapította volna. E tekintetben az ártatlanság véelmét nemcsak a bíró vagy a bíróság, hanem más állami hatóságok – pl. miniszterek vagy a kormányzat más tagjai – is megsérthetik. **„Ennek oka, hogy az ártatlanság véelme mint eljárási jog elsősorban a védelem jogait garantálja, egyszersmind segít megőrizni a vádlott személy becsületét és méltóságát.”**¹⁰

³ ENSZ Közgyűlés, Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 1966. december 16., 14. cikk (2) bekezdés; az Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára, 999. kötet, 171. oldal

⁴ ENSZ Közgyűlés, Gyermekek jogairól szóló egyezmény, 1989. november 20., 40. cikk (2) bekezdés (b) pont (i) alpont; az Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára, 1577. kötet, 3. oldal

⁵ ENSZ Közgyűlés, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1948. december 10., 11. cikk; 217 A (III)

⁶ Európa Tanács, a 11. és 14. sz. jegyzőkönyvek által módosított Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény, 1950. november 4., 6. cikk (2) bekezdés; ETS 5.

⁷ 48. cikk (1) bekezdés.

⁸ 3. cikk.

⁹ Emberi Jogok Európai Bírósága, Barberà, Messegué és Jabardo kontra Spanyolország, 10590/83, 77. §.

¹⁰ Emberi Jogok Európai Bírósága, Konstas kontra Görögország, 53466/07, 32. §.

Ugyanezt a gondolatot fejti ki az Emberi Jogi Bizottság – az ENSZ-nek a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának való megfelelést felügyelő szerve – 13. általános kommentárja. A Bizottság álláspontja szerint az állami hatóságoknak tartózkodniuk kell a büntetőperek kimenetelének megjólásától, mivel „az ártatlanság véelme magában foglalja az ezen elvvel összhangban történő bánásmódra való jogot is”.¹¹

Érdekes módon, habár az EJEB tudomásul veszi, hogy az ártatlanság véelme fontos szerepet játszik a vádlott személyek becsületének és méltóságának megőrzésében, mégis két eltérő módon foglalkozott a terhelt bíróság előtti megjelenésének kérdésével. Az EJEB egyértelműen kimondta, hogy sérti a 6. cikk (2) bekezdését, ha a terheltet a kifejezetten az elítéltek által viselt rabruha viselésére kényszerítik, azonban a biztonsági intézkedésekkel (pl. fémketrec alkalmazása, illetve a terhelt megbilincselése) kapcsolatos panaszokkal a 3. cikk foglalkozik, amely az ártatlanság véelme helyett a megalázó bánásmód tilalmát írja elő.

A Jiga kontra Románia ügyben a panaszos a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Gazdasági és Költségvetési Igazgatóságának főigazgatója volt. Őt és az ugyanazon minisztériumban dolgozó másodrendű alperest befolyással üzérkedéssel, megvesztegetés elfogadásával vagy megvesztegetésre való felkéréssel, valamint közérdeket sértő, privatizációs eljárással kapcsolatosan elkövetett hivatali visszaéléssel vádolták. A vádlottat előzetes letartóztatásba helyezték, és házi őrizetből vitték a bíróságra a két évig tartó eljárás során. Ezen alkalmakkor a vádlottat rendszeresen bilincsben, az általában elítéltek által viselt rabruhában vitték a bíróságra. Az EJEB megállapította, hogy a kérelmező nyilvánosság előtti, rabruhában való megjelenését a hatóságok nem indokolták. Az őt ért kárt tovább növelte, hogy a másodrendű alperes civil öltözékben jelent meg a meghallgatásokon, és a különbség feltehetően tovább erősítette azt a benyomást, hogy a kérelmező bűnös.¹² Az EJEB ennek megfelelően megállapította az ártatlanság véelméhez való jog megsértését.

A Ramishvili és Kokhraidze kontra Grúzia ügyben az EJEB azt állapította meg, hogy a fémketrecek és fegyveres őrk alkalmazása, valamint az eljárás élő közvetítése „megalázó”, és sérti a 3. cikkben foglaltakat. Ebben az ügyben egy tévécsatorna társalapítóival és részvényeseivel szemben folyt eljárás, egyikük egy népszerű televíziós beszélgetőműsor arca volt. A vád zsarolás volt, a vádlottak a vád szerint pénzt követeltek cserébe azért, hogy ne tegyenek közzé egy állítólag korrupt parlamenti képviselőről szóló kínos dokumentumfilmet. Az előzetes letartóztatást elrendelő határozat elleni fellebbezésükkel kapcsolatos szóbeli meghallgatásra egy rendkívül túlszűfolt tárgyalóteremben került sor, ahol a kérelmezőket egy

¹¹ Emberi Jogi Bizottság, 13. általános kommentár, 14. cikk (Huszzonegyedik ülés, 1984), Az emberi jogi szervek által elfogadott általános kommentárok és általános ajánlások összeállítása (*Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies*), U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 14 (1994). Lásd: <http://hrlibrary.umn.edu/gencomm/hrcom13.htm>.

¹² Emberi Jogok Európai Bírósága, *Jiga kontra Románia*, 14352/04, 101–103. §§. Az ügy összefoglalása az Európa Tanács / Emberi Jogok Európai Bírósága által elkészített jogi összefoglalón alapul, amely az alábbi címen érhető el: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-3059630-3394008>. Lásd még: Emberi Jogok Európai Bírósága, *Samoilă és Cionca kontra Románia*, 33065/03, 99–101. §§.

rácsos fülkében tartották, több őrral körülvéve. Az EJEB az alábbiakat mondta ki: „Az őrizet kérdésének bírósági felülvizsgálata során a nyilvánosság egy erősen fémketre emlékeztető, rácsos fülkében, a tárgyalóterem többé részétől elválasztva látta a kérelmezőket. A tárgyalóteremben fekete csuklyaszerű maszkot viselő, komolyan felfegyverzett őrok is jelen voltak. A meghallgatást országszerte élőben közvetítették. A bírósági eljárás ilyen kemény és ellenséges megjelenítése az átlagos nézőben azt a képzetet kelthette, hogy „rendkívül veszélyes bűnözők” tárgyalását látja. **Az ártatlanság védelme elvének megsértésén túl a kérdéses tárgyalótermi bánásmódot ha a nyilvánosság esetleg nem is, a kérelmezők akkor is megaláztatásként élhették meg** [szerzői kiemelés]. A különleges fegyveres erők bíróságon való jelenléte a félelem, gyötrellem és alsóbbrendűség érzését kelthette bennük. Az ügy iratanyagában semmi nem utalt arra, hogy a jól ismert és láthatóan igencsak ártalmatlan kérelmezők szökésének vagy erőszakos viselkedésének akár a legcsekélyebb kockázata fennállt volna. A kormány semmivel nem tudta megindokolni ezeket a szigorú és megalázó intézkedéseket.”¹³

A *Gorodnitchev kontra Oroszország* ügyben a lopás és kétféle testi sértés gyanújával letartóztatott kérelmezőt arra kényszerítették, hogy bilincsből jelenjen meg a nyilvános meghallgatásokon, és habár többször kérte azok levételét, ezt minden esetben megtagadták. Az EJEB megállapítása szerint az iratokban foglalt bizonyítékok egyike sem utalt annak kockázatára, hogy a kérelmező esetleg erőszakhoz folyamodott vagy kárt okozott volna, illetve szökést kísérelt meg, vagy hátráltatta volna a hatékony igazságszolgáltatást, ha nem visel bilincset a bíróságon. Habár nem került megállapításra az, hogy a megbilincselés célja a kérelmező lealacsonyítása vagy megalázása lett volna, a biztonsági szükségletekhez képest aránytalan intézkedést jelentett, következésképpen a kérelmező bilincsből való megjelenése a nyilvános meghallgatásokon megalázó bánásmódnak minősült.¹⁴

Az uniós Irányelv még egy lépéssel tovább megy az EJEB megállapításainál, és kimondja, hogy a fizikai kényszerítő intézkedések sértik nemcsak az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkét, hanem az ártatlanság védelmét is. Az Irányelv 5. cikke értelmében **„a tagállamok megteszik a megfelelő intézkedéseket annak biztosítására, hogy a gyanúsítottakat és a vádlottakat fizikai kényszerítő intézkedések alkalmazása révén ne állítsák be bűnősként a bíróságon vagy a nyilvánosság előtt”**.

Az Irányelv példákat is felsorol ilyen kényszerítő eszközökre – úgymint bilincs, üvegfülke, ketrec és lábbilincs¹⁵ –, valamint kimondja, hogy amennyiben lehetséges, az államoknak a

¹³ Ramishvili és Kokhraidze kontra Grúzia, 1704/06. Az ügy összefoglalása az Európa Tanács / Emberi Jogok Európai Bírósága által elkészített jogi összefoglalón alapul, amely az alábbi címen érhető el: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-1708>

¹⁴ Gorodnitchev kontra Oroszország, 52058/99. Az ügy összefoglalása az Európa Tanács / Emberi Jogok Európai Bírósága által elkészített jogi összefoglalón alapul, amely az alábbi címen érhető el: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-2703>

¹⁵ (20) preambulumbekzdés.

gyanúsítottak bűnösségét keltő benyomás elkerülése érdekében tartózkodniuk kell attól, hogy rabruhában jelenítsék meg őket a bíróságon vagy a nyilvánosság előtt.¹⁶

¹⁶ (21) preambulumbekzdés.

3. A megjelenés hatásai az ártatlanság véelmére

3.1. A döntéshozókra gyakorolt hatás

Az EJEB esetjoga szerint az ártatlanság véelméből fakadó egyik követelmény, hogy a bíróság tagjai feladataik teljesítése során nem indulhatnak ki abból az alapfeltevésből, hogy a vádlott elkövette a vád szerinti bűncselekményt.¹⁷ A döntéshozókra azonban nyilvánvalóan hatást gyakorol az, hogyan jelenítik meg a terheltet.

Például „egy közelmúltbeli ausztráliai kutatás szerint egyértelmű empirikus kapcsolat áll fenn a terhelték bíróságon való megjelenésének módja és a bűnösséget megállapító ítélet valószínűsége között, függetlenül az esküdtek arra való felszólításától, hogy hagyják figyelmen kívül az ilyen körülményeket. Tárgyalásszimulációkat folytattak le több mint 400 esküdt részvételével, akik mindegyikének ugyanazokat a bizonyítékokat és tanúkat mutatták be, de egy részüknél a terheltet az ügyvédje mellett, egy másik részüknél nyitott fülkében, egy harmadik részüknél pedig biztonsági fülkében helyezték el. A bírói felszólítás ellenére az esküdtszék a biztonsági fülke alkalmazásakor az esetek 60%-ában, a nyitott fülke alkalmazásakor az esetek 47%-ában döntött a bűnösség mellett, míg amikor a terhelt az ügyvédje mellett ült, ez az arány mindössze 36% volt.¹⁸ A kutatás a fülke használata elleni kezdeményezések sorához vezetett Ausztráliában, és a jogi szakemberek szerint nagy jelentősége van Anglia és Wales tekintetében is.¹⁹²⁰

A vádlott tárgyalás alatti elhelyezésének helyéhez és módjához hasonlóan a terhelt bűnösségére utaló kényszerítő eszközök, ruházat vagy intenzív médiakampányok is a bűnösség érzetét kelthetik a döntéshozókban.

Ezt az EJEB a *G.C.P. kontra Románia* ügyben ismerte el. Ebben az esetben a büntetőeljárást annak gyanújával indították meg a kérelmezővel szemben, hogy törvénytelen módon használt fel a társaságaihoz tartozó privát összegeket egy kereskedelmi bank tőkéjének emelésére, hogy ezáltal annak fő részvényesévé váljon. Az esettel a média részletesen foglalkozott: 1997 és 2002 között összesen körülbelül 350, a kérelmezővel szemben folytatott nyomozással és a tárgyalásokkal kapcsolatos információkat tartalmazó cikk jelent meg a nagyobb országos lapokban. Ítéletében az EJEB kimondta, hogy „egy intenzív sajtókampány hátrányosan érintheti a tárgyalás tisztességességét azáltal, hogy befolyásolja a közvéleményt és

¹⁷ Emberi Jogok Európai Bírósága, Barberà, Messegué és Jabardo kontra Spanyolország, 10590/83, 77. §.

¹⁸ D. Tait, M. Rossner és B. McKimmie, „The Dock on trial: courtroom architecture and the presumption of innocence” (A vádlottak fülkéje a vádlottak padján: a tárgyalóterem kialakítása és az ártatlanság véelme) (2017), *Journal of Law and Society*, 44, 3, 317–344. o.

¹⁹ J. Stone, (2015), 7–9; M. Scott „Docks are nasty relics of eighteenth century injustice. It is time to dismantle them” (A vádlottak fülkéje a tizennyolcadik századi igazságtalanság utálatos maradványa. Itt az ideje, hogy lebontsuk őket), *Barrister Blogger* (2015. február 4.).

²⁰ Tisztességes tárgyalás: A bűnösség megállapításáig ártatlan: A gyanúsítottak megjelenése a büntetőeljárás során (*Fair Trial: Innocent until Proven Guilty: The Presentation of Suspects in Criminal Proceedings*) 27. o.

következésképpen a vádlott bűnösségéről való döntésre felhívott esküdteket is”, akik így elfogulttá válhatnak a terhelttel szemben.²¹

Ebben az esetben az EJEB különbséget tett a terhelt bűnösségéről való döntést laikus esküdtek kezébe adó jogrendszerek és a professzionális bírókat alkalmazó kontinentális rendszerek között, és megjegyezte, hogy a professzionális bírókat „szakmai képezésük és tapasztalatuk miatt, amelyek lehetővé teszik, hogy figyelmen kívül hagyják a külső befolyásoló tényezőket, kisebb eséllyel befolyásolja a kérelmező elleni sajtókampány, mint az esküdtszékét”.²²

Igaz ugyan, hogy a professzionális bírók kevésbé vannak kitéve a terhelt elítelt bűnelkövetőként való beállításának elfogultságot eredményező hatásának, de a kutatás során megkérdezett szinte mindegyik védőügyvéd megemlítette, hogy a bíró is csak ember, és ezért nem feltétlenül képes magát teljesen kivonni a látszat hatása alól. Az egyik spanyol ügyvéd szerint „ez mindegyikükre hatással van. Arra utal, hogy az illető személyt veszélyesként vagy potenciálisan veszélyesként azonosították, aminek következtében eleve bűnözőnek tűnik. Ez tudatosan vagy tudat alatt, de hatással lesz a tények elemzésére”. Ezt pedig nemcsak a védők állítják, hanem maguk a bírók is.

Az egyik megkérdezett spanyol bíró például azt mondta, „más, ha valaki előzetes letartóztatásból jön a tárgyalóterembe, és ilyenkor a vádlott már eleve hátrányból indul”. Egy másik bíró szerint „ez tudat alatt engem és bárki mást is befolyásol, még a bírókat is”.

Franciaországban az egyik bíró arról beszélt, hogy szerinte a kihallgatás során elengedhetetlen a fizikai kényszerítő intézkedések eltávolítása, mert a gyanúsított, illetve a vádlott szabadabban tudja kifejezni magát, ha nincs megbilincselve.

Mindezek alapján a látszat jelentős hatást gyakorolhat az ártatlanság vélelmének maradéktalan biztosítására még azokban a jogrendszerekben is, ahol a bűnösség kérdésében professzionális bírók döntenek, így a bűnüldöző szervek személyzetének döntései igenis számítanak.

A magyar kutatás említést tesz a kérdés egyik specifikus vonatkozásáról: arról az esetről, amikor az előzetes letartóztatásban lévő terheltnek polgári bíróság előtt folyik pere (ez lehet a helyzet családjogi esetekben, pl. válópernél, vagy a büntetés-végrehajtási intézmény ellen megalázó bánásmód – pl. túlzásúfoltság – miatt indított polgári perek esetében). Néhány jogi szakember megemlítette, hogy a polgári bíróknak sokkal kisebb tapasztalatuk van a fizikai kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban, és ezért jóval nehezebb figyelmen kívül hagyniuk a látszatot, valamint döntenie a fizikai kényszerítő eszközök (pl. bilincs) eltávolításának kérdésében.

3.2. A terhelt eljárási jogainak gyakorlására való képességére gyakorolt hatás

²¹ Emberi Jogok Európai Bírósága, G.C.P. kontra Románia, 20899/03, 46. §.

²² Uo., 48. §.

A keltett benyomásra való hatása mellett a fizikai kényszerítő eszközök hátrányos hatással lehetnek a terhelt bizonyos eljárási jogainak (pl. a védekezés előkészítéséhez való megfelelő feltételekhez való jog) gyakorlására való képességére is.

Példa erre, amikor a Pussy Riot nevű orosz feminista punkzenekart elítélték vallási gyűlölet és társadalmi csoport iránti gyűlölet által motivált garázdaságért, miután megpróbáltak a moszkvai Megváltó Krisztus-székesegyház oltárán előadni egy dalt. A tárgyalás alatt a terhelteket a nyilvánosság végig egy üvegfülkében láthatta, amelyet fegyveres rendőrök és őrkutya őrzött annak ellenére, hogy látszólag semmiféle biztonsági kockázat nem állt fenn. Az EJEB döntése szerint az elszenvedett megalázó bánásmód mellett a vádlottak tisztességes eljáráshoz való joga is sérült, „mivel a tárgyalótermi biztonsági intézkedések – azaz az üvegfülke és a szigorú biztonsági őrizet – miatt a zenekar tagjai egy hónapig tartó tárgyalásuk során nem tudtak anélkül kommunikálni ügyvédekkel, hogy azt más is hallotta volna”.²³

Hasonlóképpen, a terheltekről kialakuló benyomásra gyakorolt hatás mellett francia jogászok azért is ellenezték az üvegfülkék bevezetését és válogatás nélküli alkalmazását, mert azok megnehezítik a terheltek általi és feljük történő kommunikációt. Orléans-ban például a jogászok arra panaszkodtak, hogy az üvegfülkében elhelyezett terheltek „semmit sem hallanak”.

Habár kevésbé nyilvánvaló és hatását tekintve is kevésbé problémás, a bilincs is hátráltathatja a terhelt védekezésének előkészítésére való képességét. Míg a legtöbb jogrendszerben a bírósági meghallgatás során általában leveszik a terheltről a bilincset, amikor ez nem így történik, a terheltek nehezebbre esik jegyzetelni.

3.3. A nyilvánosságban kialakuló benyomásra gyakorolt hatás

A büntetőeljárásban való részvétel már önmagában is komoly megpróbáltatás bárki számára. Ha az embert már az ítélet előtt nemhogy gyanúsítottként, hanem ténylegesen bűnözőként kezelik, az még inkább megterhelő, és sérti az érintett személy jó hírét, méltóságát és önbecsülését.

A fizikai kényszerítő intézkedések alkalmazása, a gyanúsítottakat, illetve vádlottakat bilincsből, láncon, üvegfülkében vagy fémketrecben bemutató fényképek és videofelvételek közzététele, valamint a bíróság jogerős döntésének meghozatala előtt tett, a bűnösségükre utaló kijelentések ily módon megbélyegzik az érintett személyt.

Az EJEB *Erdoğan Yağız kontra Törökország* ügyében például a kérelmező egy orvos volt, aki már 15 éve dolgozott az isztambuli belbiztonsági rendőrségnek, amikor megvádolták azzal, hogy elfogadhatatlan kapcsolatban áll bizonyos gyanúsítottakkal. Az orvost a rendőrtisztek a munkahelye előtti parkolóban vették őrizetbe. Nyilvánosan megbilincseltek, és később a családjá és szomszédai előtt is

²³ Emberi Jogok Európai Bírósága, *Mariya Alekhina és társai kontra Oroszország*, 38004/12. Az ügy összefoglalása az Európa Tanács / Emberi Jogok Európai Bírósága által elkészített jogi összefoglalón alapul, amely az alábbi címen érhető el: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-6147945-7951852>.

bilincset kellett viselnie, amikor átkutatták az otthonát és a munkahelyét. Ezután rendőri őrizet alatt tartották a munkahelyén, ahol az alkalmazottak szintén bilincsből láthatták őt. Végül a vádhatóság megszüntette az eljárást a kérelmező ellen, és visszahelyezték a hivatalába, de a kialakult pszichoszomatikus tünetek miatt nem tudta folytatni a munkáját. A kérelmezőt egészségügyi okokból idő előtt nyugdíjazták, és több alkalommal kezelték kórházban, a neuropszichiátrián. Az eljárás során a kérelmező „részletesen beszélt a megaláztatásról, amelyet amiatt élt át, hogy nyilvánosan, a munkahelyén az őt betegként felkereső alkalmazottak előtt és saját otthona körül bilincsből kellett megjelennie”. Az EJEB megállapította a megalázó bánásmód tilalmának megsértését, azzal az indoklással, hogy „a kérelmezőnek nem voltak olyan mozzanatok a múltjában, amelyek biztonsági kockázatra utaltak volna, és nem volt olyan bizonyíték, amely alapján akár saját magára, akár másokra veszélyt jelentett volna, vagy hogy korábban bűncselekményt, illetve önpusztító vagy másokkal szembeni erőszakos cselekményt követett volna el. Különösen a kormány nem adott magyarázatot arra, hogy miért volt indokolt a bilincs használata ebben az esetben.”²⁴

Egy másik, szintén bűncselekménnyel megvádolt rendőröket érintő ügy volt a *Samoilă és Cionca kontra Románia*, ahol a kérelmező rendőrtiszteket „egy dohányárus azzal vádolta meg, hogy a második kérelmező által lefolytatott ellenőrzés során pénzüsszeg megfizetésére kötelezték a szankciók mellőzéséért cserébe. A rendőrség belső ellenőrzést rendelt el, és a sajtót sajtóközleményben tájékoztatták arról, hogy a kérelmezőket fegyelmi okokból más rendőrségi egységekbe helyezték át, miután szolgálatteljesítésük közben bizonyos visszaéléseket követtek el. Egy helyi hetilap közzétett egy interjút a parancsnokkal, aki állítólag azt mondta, nincs kétsége a kérelmezők bűnössége felől.” Az eljárás során a kérelmezőket rendszerint csak elítélt bűnözők által viselt rabruhában állították a bíróság elé. Ennek megfelelően a kérelmezők engedélyt kértek a bíróság elnökétől, hogy saját ruháikat viselhessék, de ezt indoklás nélkül megtagadták tőlük. Az EJEB megállapította, hogy ez sértette az ártatlanság vélelmét, és „valószínűsíthetően megerősítette a közvéleményben a kérelmezők bűnösségéről kialakult benyomást”.²⁵

Ennek megfelelően a *Samoilă és Cionca* esetben az EJEB nem a terheltek megjelenésének a büntetőbírószágra gyakorolt hatása (ami közelebbi kapcsolatban állt volna a tárgyalás szűk értelemben vett tisztességességével), hanem a közvéleményre gyakorolt esetleges hatás alapján állapította meg az ártatlanság vélelmének megsértését.

A közvéleményre gyakorolt hatásnak az ártatlanság vélelme szempontjából két vonatkozása van. Az egyik a fent említett tényező, azaz hogy nem a ténylegesen kiszabott büntetés az

²⁴ Emberi Jogok Európai Bírósága, *Erdoğan Yağiz kontra Törökország*, 27473/02. Az ügy összefoglalása az Európa Tanács / Emberi Jogok Európai Bírósága által elkészített jogi összefoglalón alapul, amely az alábbi címen érhető el: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-2789>.

²⁵ Emberi Jogok Európai Bírósága, *Samoilă és Cionca kontra Románia*, 33065/03. Az ügy összefoglalása az Európa Tanács / Emberi Jogok Európai Bírósága által elkészített jogi összefoglalón alapul, amely az alábbi címen érhető el: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-2099>.

egyetlen következmény, amellyel az érintettnek a büntetőeljárás során szembe kell néznie. Számolni kell a társadalom általi megvetésben és az érintett jó hírnevének csorbulásában megnyilvánuló informális büntetéssel is. Ha egy személyt már az előtt bűnösnek kezelnek, hogy a bűnösségét megállapították volna, akkor ezt a büntetést attól függetlenül kénytelen elszenvedni, hogy ténylegesen bűncselekményt követett-e el. A másik vonatkozás, hogy a közvélemény erős meggyőződése akár tudatosan, akár tudat alatt befolyásolhatja a bírót, ahogyan azt egy magyar tanulmány is kimutatta, amely két olyan, egyébként nagyon hasonló esetben vizsgálta az ítéletet és a kiszabott büntetést, ahol az elkövetők közvélemény általi megítélése a társadalmi előítéletek miatt nagyban eltért.²⁶

²⁶ Bencze Mátyás: Bírói populizmus? Elérhető a következő címen: <http://szuveren.hu/jog/biroi-populizmus>.

4. Tipikus szituációk, amelyekben a gyanúsítottak és a vádlottak megjelenése hatással van az ártatlanság vélelmére

Kutatásaink során azt találtuk, hogy amennyiben a gyanúsítottak és a vádlottak túlzott szigorú alávetve jelennek meg a bíróság előtt, az többféle módon gyengítheti és gyengíti az ártatlanság vélelmének érvényesülését. Az alábbiakban összefoglaljuk a legjellemzőbb problémákat, és bemutatunk néhányat a projektek során azonosított jó gyakorlatok közül.

4.1. A terhelt megbilincselése a letartóztatáskor

Több országban említették, hogy a rendőrség (általában informálisan) tájékoztatja a média képviselőit arról, hogy a szélesebb közvélemény számára érdekes ügyekben hol és mikor terveznek letartóztatást.

Egy horvát védőügyvéd például azt mondta, hogy a nagy érdeklődésre számot tartó ügyekben a rendőrség néha tippet ad a médiának a letartóztatásról, az újságírók pedig megjelennek az érintett lakásánál. Példaként egy olyan esetet említett, amikor a rendőrség reggel 5 órakor vette őrizetbe ügyfelét, egy idősebb nőt. Ügyfele hálórúhában nyitott ajtót, „kócosan”. Amikor ajtót nyitott, a sajtó ott volt a rendőrök mögött. Ezt követően számos újság és televíziós csatorna megjelentette a letartóztatásról készült fényképeket és videót.

Az egyik megkérdezett horvát rendőrtől kapott tájékoztatás megerősíteni látszik, hogy a rendőrség tökéletesen tisztában van azzal, miként befolyásolják az ilyen médiatudósítások a közvélemény rendőrségi munkáról alkotott képét: „Különösen a súlyos bűncselekmények elkövetőinél, lövöldözéseknél és hasonlóknál az emberek örülnek a megbilincselésnek. Úgy látják, hogy jól végezzük a munkánkat.”

Hasonló motivációt említettek a média értesítésére a spanyol jelentésben is. Az egyik válaszadó elmondta: „a biztonsági erők számos alkalommal teremtettek olyan helyzetet, hogy az újságírók lefényképezhessék a letartóztatott személyt, vagy képfelvételt készíthessenek róla. Műveletei során maga a rendőrség is – ahelyett, hogy érvényesítené az ártatlanság vélelmét, és a büntetőeljárás törvény szerint járna el – a nagyobb hatás érdekében és politikai megfontolásból, hogy a műveletet kihasználva publicitásra tegyen szert, kiadja a letartóztatottokról készített fényképeket, amelyeken néha a földön fekvő vagy alsóneműben, megalázó módon láthatók.”

A spanyolországi példa különösen érdekes azért, mert Spanyolországban a jogszabály kifejezetten előírja, hogy a letartóztatásokat a legnagyobb diszkréció mellett kell lefolytatni: a büntetőeljárás törvény értelmében a letartóztatást olyan módon kell végrehajtani, amely a legkevésbé káros a letartóztatott személyre nézve. Ezt úgy kell érteni, hogy a letartóztatásnál az érintettek becsületének, megítélésének, méltóságának és magánéletének védelme érdekében a lehető legkisebb feltűnéssel kell eljárni.²⁷ A letartóztatott magánéletének védelme érdekében továbbá az illetőt csak akkor szabad a nyilvánosság előtt mutatni, ha az

²⁷ A letartóztatottak becsülethez, magánélethez és saját képmáshoz fűződő alkotmányos jogainak védelme, spanyol büntetőeljárás törvény 520. §.

szükséges és elkerülhetetlen.²⁸ Az ügyészség rendőrségnek szóló iránymutatása előírja azt is, hogy „nem ajánlott a letartóztatást társasági eseményen vagy nyilvános helyen, illetve szakmai vagy munkahelyi környezetben végrehajtani, kivéve, ha a szökés veszélye csak így hárítható el”.²⁹ Az iránymutatás értelmében mind a letartóztatás, mind az átszállítás során „megfelelő óvintézkedéseket kell alkalmazni annak érdekében, hogy a rendőrök által kísért személy védve legyen a közvélemény kíváncsiságától és a nyilvánosság minden formájától, és amennyire lehet, el kell kerülni, hogy bilincsből jelenjen meg fotósok és televíziós kamerák előtt”.³⁰ Úgy tűnik tehát, hogy azok az átfogó előírások, amelyek általános jellegű kötelezettséget rónak a bűnüldöző szervekre a gyanúsítottak és a vádlottak méltóságának védelme tekintetében, és akár egy kis mérlegelési lehetőséget is hagynak, nem kellően hatásosak, mert az intézményi kultúra és érdekek felülírhatják őket.

Ezen a téren jó gyakorlatot találtunk Franciaországban, ahol egyértelműen tiltott a képek készítése kényszerítő eszközöknek alávetett személyekről, és a hatóságok egyértelmű kötelezettsége, hogy megakadályozzák az ilyen képek készítését. Amint azt a francia országjelentés pontosította, 2000-ben egy második bekezdéssel egészült ki a francia büntetőeljárás törvény 803. §-a, amely előírja, hogy amennyiben bilincs vagy más kényszerítő eszköz alkalmazását szükségesnek ítélik, **mindent meg kell tenni annak elkerülésére, hogy az érintett személyről kép vagy felvétel készüljön.**

Ugyanekkor a sajtószabadságról szóló 1881. július 29-i törvényt is módosították. A sajtószabadságról szóló törvény 35ter §-a értelmében a gyanúsítottakat és a vádlottakat bilincsből vagy más kényszerítő eszközök alávetetten ábrázoló képek bekegyezésük nélküli közzététele 15 000 eurós bírsággal büntetendő. Egy 2004-es ítéletében a Kasszációs Bíróság kimondta, hogy „az 1881. július 29-ei törvény 35ter §-a tiltja valamely azonosított vagy azonosítható személyt előzetes letartóztatásban ábrázoló képnek az adott személy bekegyezése nélkül történő közzétételét, tekintet nélkül a közzétett képhez fűzött megjegyzésekre vagy arra, ha egy másik sajtótermék az érintett bekegyezésével már közzétette az adott képet”.³¹

4.2. Szállítás a bíróságra és mozgás a bíróság épületén belül

Kutatásunk szerint az ártatlanság védelme sokszor csorbát szenved akkor is, amikor a gyanúsítottat vagy a vádlottat a fogva tartás helyéről a bíróságra szállítják. Az Amerikai Egyesült Államokban általános gyakorlat az „elkövető megsétáltatása” (azaz amikor a terheltet kényszerítő eszköz alkalmazásával, nyilvánosan, a média jelenlétét „megtervezve” kísérik be a bíróságra, a rendőrségre vagy a börtönbe). Míg a szövetségi bíróság egy esetben elismerte az elkövető megsétáltatásának negatív hatását az ártatlanság védelmére, kimondva, hogy „a

²⁸ A biztonságért felelős államtitkár 12/2007. sz. utasítása 9. rendelkezésének 4. pontja az állami biztonsági erők tagjaitól a letartóztatottak és a rendőrségi őrizetben lévők jogainak védelme tekintetében elvárt magatartásról.

²⁹ 3/2009. sz. utasítás a letartóztatások végrehajtásáról, 2009. december 23.

³⁰ Uo.

³¹ Chambre criminelle – 7 décembre 2004 – n° 04-80.088.

gyanúsított bilincsből történő bekísérése a rendőrségre a bűnösség hatásos képi megjelenítése”,³² egy másik esetben ugyanez a bíróság azt állapította meg, hogy a videóra vett és a televízióban bemutatott „séta” igazolható volt azzal, hogy jogos célokat szolgált, például „a nyilvánosság tájékoztatását a rokkantsági ellátással való visszaélés visszaszorítását célzó erőfeszítésekről”, „a büntető igazságszolgáltatási rendszer átláthatóságának növelését”, „a hasonló bűncselekmények elkövetésétől való elrettentést”, „a bűnüldöző szervek nyomozását segítő információval rendelkező személyek jelentkezését”, illetve azzal, hogy a feltételezett bűncselekmény „nagy hírértékkel rendelkezett, és nagy érdeklődés övezte a közvélemény részéről”.³³

Amint azt feljebb bemutattuk, az európai szemlélet egészen más, és figyelembe veszi, hogy az ártatlannak vélelmezendő személy ilyen módon történő bemutatása kárt okozhat, amely néha helyrehozhatatlan. A kutatás azonban kimutatta, hogy ez a kérdés a részt vevő tagállamokban sem problémamentes.

Például Spanyolországban (ahol – amint azt feljebb említettük – a törvény, a rendőrségi utasítások és az ügyészségi iránymutatás egyaránt előírja, hogy a hatóságoknak védeniük kell a terhelt méltóságát a letartóztatáskor és a szállításkor) az egyik megkérdezett szakember elmondta, hogy „a letartóztatott személy normál esetben mindig bilincsből érkezik a rendőrségi mikrobuszból a cellába, illetve a cellából a tárgyalóterembe vagy meghallgatásra; amikor a [bíró] elé kerül, akkor a bíró dönt arról, milyen intézkedést alkalmazzanak”.

Magyarországon is a legtöbbször a bíróságra való megérkezéskor készülnek a gyanúsítottat vagy a vádlottat bilincsből vagy más fizikai kényszerítő eszköznek alávetetten mutató fényképek (mivel a tárgyalóteremben a bíró általában elrendeli ezek eltávolítását).

Máltán a jogi szakemberek azt a diszkriminatív gyakorlatot jelezték, hogy míg a legtöbb máltai gyanúsítottat és vádlottat autóval szállítják be a bíróság hátsó kapuján keresztül, a külföldieket gyakran gyalog vezetik be a főbejáraton, amely egy csak gyalogos forgalomra szolgáló utcára nyílik. Az egyik ügyvéd említett egy olyan esetet, amikor migránsok egy csoportját, akiket menekültügyi őrizetben elkövetett zavargással vádoltak, műanyag gyorskötözővel vagy bilincsel egymáshoz kötve vezettek be a bíróság épületébe, közülük néhányan mezítláb voltak. Amint az egyik jogi szakember rámutatott: „Egyes terhelteket a bíróság őrzött területéről közvetlenül visznek a tárgyalóterembe. Más terhelteket, különösen a külföldieket, és még inkább a feketéket, »körbemasíroztatják« a bíróság épülete körül. Részletesebben szabályozni kellene a terheltek szállítását és a tárgyalóterembe történő bekísérését, illetve az onnan történő távozását.”

A máltai ügyvéd javaslataival összhangban egyes országokban a szabályozás, a hatósági gyakorlat és/vagy a bírósági épületek kialakítása minimalizálja vagy legalábbis csökkenti az

³² Lauro kontra Charles, 219 F. 3d 202.

³³ Caldarola kontra Westchester megye, 343 F.3d 570.

esélyét annak, hogy a bíróságra való megérkezés negatív hatással legyen az ártatlanság vélelmére a szállított őrizetes tekintetében.

Spanyolországban például az egyes bírósági körzetek bíróságainak vezetői iránymutatást adhatnak ki a bíróság épületében lévő nyilvános terek használatáról. Az egyik megkérdezett jogi szakember elmondta a kutatóknak, hogy „egyes tartományi bíróságokon a bíróság vezetője előírta, hogy a letartóztatottat nem szabad megbilincselni, amikor a cellából a tárgyalóterembe viszik; olyan bíróságokon, ahol kevés letartóztatottat vezetnek végig a folyosókon”. Az egyik megkérdezett bíró azt az utasítást adta, hogy „a biztonság érdekében és a letartóztatott jogaival, becsületével és vélelmezett ártatlanságával kapcsolatos okokból ne hozzák fel őket [a bíróság épületének alagsorában lévő cellákból], hogy ne láthassák őket az újságírók. Csak hétfőig jönnek fel az emeleten lévő tárgyalóterembe, de ilyenkor nem fordulhat elő, hogy találkoznak valakivel, mert nincs ott senki. A meghallgatásokra hétfőtől péntekig nem hozzák fel őket.” (Egy bár viszonylag kicsi, de jól felszerelt bíróságról van szó, ahol az alagsorban, a cellák mellett található az azonosításra és a vallomások felvételére szolgáló helyiségek. Az alagsorba csak a bírósági alkalmazottak, a bíró és a rendőrség léphet be.) Amikor felhozzák őket a tárgyalásra, „a lépcső, amelyen keresztül feljönnek az alagsori cellából a tárgyalóterembe, egy olyan területen halad át, amely a nyilvánosság számára nem nyitott. Megbilincselve jönnek fel, úgy, hogy egyáltalán nem haladnak át közben a bíróság folyosóin.”

Egy horvátországi jó gyakorlat, hogy fiatalok esetében – kivéve, ha nagyon súlyos bűncselekménnyel gyanúsítják vagy amiatt ítélték el – a kísérő igazságügyi rendőrök civil ruhában vannak, a szállítás hivatalos jelzés nélküli járműben történik, és bár a fiatalokat is megbilincselik szállítás közben, a bilincset a bírósághoz érve azonnal leveszik, azaz a fiatalokat bilincs nélkül vezetik be a bíróságra.

Egyes horvátországi bíróságokon emellett a fogvatartottak külön erre a célra szolgáló helyiségben várakoznak, amíg a bíró megkezdje a meghallgatást. Ennek célja, hogy az áldozat, a tanúk és mások ne érintkezhessenek a terhelttel. Amíg ebben a helyiségben várakoznak, az igazságügyi rendőrök leveszik a kényszerítő eszközt a fogvatartotttól, aki így bilincs, illetve lábbilincs nélkül lép be a tárgyalóterembe. A meghallgatás után a fogvatartott ebbe a helyiségbe megy vissza, és az igazságügyi rendőrök csak itt bilincselik meg újra, mielőtt visszaszállítják a börtönbe.

Ha a bíróság épületében nincs külön helyiség a börtönből odaszállított terheltek részére, a horvát bűnüldöző szervek igyekeznek másként biztosítani, hogy senki ne érintkezhessen a terhelttel a folyosón; néha megkérlik a bíróság munkatársait, hogy keressenek egy helyiséget, ahol a terhelt várakozhat, amíg sorra kerül.

Franciaországban a fogvatartottaknak egy külön erre szolgáló bejáraton kell belépniük a bíróságra, és az újabb építésű bíróságokat úgy alakítják ki, hogy a vádlottak a nagyközönségtől elkülönülve mozogjanak.

A kutatásban részt vevő országokban azonban továbbra is az a legáltalánosabb gyakorlat, hogy a terhelt bilincsen van, amíg beszállítják a bíróságra, ott megbilincselve várakozik, megbilincselve vezetik be a tárgyalóterembe, és a bilincset általában csak a meghallgatás vagy tárgyalás megkezdésekor távolítják el.

Ennek oka, hogy szállításkor a bűnüldöző szervek alapértelmezett gyakorlata a megbilincselés, annak ellenére, hogy – az Irányelv 5. cikk (2) bekezdésével összhangban³⁴ – a kutatásban részt vevő minden ország jogszabályai szükségessé tennék, hogy a bűnüldöző szervek munkatársai a gyanúsított vagy a vádlott megbilincselése előtt egyedileg vizsgálják meg az eset körülményeit.

- Horvátország, Rendelet a büntetés-végrehajtási intézmények és börtönök biztonsági eljárásainak alkalmazásáról, 23–26. §: bilincs vagy más kényszerítő eszköz szállítás közben történő alkalmazása csak akkor rendelhető el, ha az a szökés, bírósági tisztviselő vagy más személy megtámadása, illetve a szállított személy önmagában történő károkozása veszélyének értékelése alapján szükségesnek tűnik;
- Franciaország, büntetőeljárás törvény 803. §: „senki nem bilincselhető meg vagy vethető alá egyéb kényszerítő eszköznek, kivéve, ha másokra vagy saját magára veszélyes, vagy valószínűsíthető a szökése”;
- Magyarország, rendőrségről szóló törvény 48. §: a rendőr bilincset kizárólag az érintett személy i) szökésének megakadályozására, ii) önkárosításának megakadályozására, iii) támadásának megakadályozására vagy (iv) ellenszegülésének megtörésére alkalmazhat;
- Málta, rendőrségről szóló törvény 75. §: a rendőr a jogszabályok betartásának biztosításához szükséges, mérsékelt és arányos mértékű erőt alkalmazhat;
- Spanyolország, büntetőeljárás törvény 525. §: rendkívüli biztonsági intézkedés (ideértve a megbilincselést) kizárólag „ellenszegülés, erőszakos cselekmény vagy lázadás esetén, illetve szökési előkészületek vagy szökési kísérlet esetén alkalmazható”, kizárólag a feltétlenül szükséges ideig.

Úgy tűnik, az általános elv és a szállítás gyakorlata közötti eltérés abból ered, hogy a legtöbb államban a fogvatartás pusztán tényéből arra következtetnek, hogy az illető túl veszélyes, vagy a szökése túl valószínű ahhoz, hogy a szállításánál ne alkalmazzanak kényszerítő eszközt. Bár a legtöbb országban a bíróság a meghallgatás megkezdésekor elrendeli a bilincs eltávolítását, az ártatlanság vélelme sérül mind a bírói megítélés tekintetében – a bíró látja a terhelt bilincsen és néha lábbilincsen belépni –, mind pedig a közvélemény tekintetében, amely –

³⁴ Az (1) bekezdés nem akadályozza a tagállamokat abban, hogy fizikai kényszerítő intézkedéseket alkalmazzanak, ha arra az adott ügyben felmerülő konkrét, biztonsággal kapcsolatos vagy azon okból van szükség, hogy a gyanúsítottat vagy a vádlottat megakadályozzák a szökésben vagy abban, hogy harmadik személyekkel kapcsolatba lépjen.

személyesen vagy a média útján – látja, ahogy a terheltet bilincsben kísérik be, vagy bilincsben várakozik a bíróság folyosóján.

Ennek egyik kiváló példája Geréb Ágnes, egy törekeny, 53 éves nőgyógyász esete, aki ellen a megszületett csecsemők halálával végződő otthoni szüléshez történő segítségnyújtás során elkövetett szakmai gondatlanság miatt emeltek vádat Magyarországon. Előzetes letartóztatásba helyezték, azonban nem a szökés veszélye miatt. Ennek ellenére megbilincseltek, továbbá lábbilincset és derékbilincset alkalmaztak. A magyar ombudsman megállapította, hogy a három különböző kényszerítő eszköz egyidejű alkalmazása a „gyenge fizikai felépítésű nő esetében aránytalan volt”, még akkor is, ha a büntetés-végrehajtási intézménynek csak néhány napja volt a kockázatértékelés elvégzésére.³⁵

A szokások és a belső gyakorlat hatalmát jól megvilágító példával szolgált egy horvát ügyvéd egy olyan eset ismertetésével, amelyben ügyfelét a bíróság felmentette. A terheltet a vizsgálati börtönből szállították a bíróságra, ezért vissza kellett oda vinni, mivel el kellett hoznia személyes tárgyait a börtönből. Ennélfogva az igazságügyi rendőröknek, akik az ügyfelet a bíróhoz kísérték, vissza kellett őt vinniük a börtönbe. Annak ellenére, hogy a bíró felmentette, és kiadta a fogva tartásának megszüntetéséről szóló határozatot, a visszaszállításra készülve az igazságügyi rendőrök újra megbilincseltek az ügyfelet. Az ügyvéd jelezte nekik, hogy ügyfelét éppen most mentették fel, szabad ember, és kérte, hogy ne bilincseljék meg. A rendőrök azonban azt válaszolták, hogy meg kell bilincselniük, mert szállításkor ez a standard előírás. Hasonló eseteket jelentettek Magyarországról is. Az ügyvédek szerint, míg a felmentett személy szabadon elhagyhatja a bíróság épületét, ha szeretne azonnal, nem pedig később visszamenni a büntetés-végrehajtási intézménybe a holmijáért, valóban előfordul, hogy a visszaútra megbilincselik.

Hasonlóan sokatmondó példa a bilincselés rutinszerűségére a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának belső utasítása a magyarországi büntetés-végrehajtási intézményekben fogva tartottak kíséretéről,³⁶ amely egyebek mellett előírja, hogy ha a fogvatartott a büntetés-végrehajtás orvosa által felírt bottal vagy járókerettel jár, a vezetőszarat úgy kell rögzíteni a személyre, hogy az a mozgásában ne akadályozza. Ez azt jelenti, hogy még akkor is elvárásnak tekintik a mozgást korlátozó eszköz alkalmazását, ha az érintett olyan súlyosan mozgáskorlátozott, hogy járókeretre szorul.

Annak ellenére, hogy a kényszerítő eszközöket kiterjedten alkalmazzák a terhelt szállítása, majd a bíróság épületén belüli kísérése során, a (törvényi és belső) szabályozásban, valamint a megkérdezettek válaszaiban is azonosítottunk néhány olyan szempontot, amelyek alapul szolgálhatnak egy az arányosság követelményének jobban megfelelő gyakorlathoz.

³⁵ Az alapvető jogok biztosának (Magyarország) AJB-6796/2010 sz. jelentése.

³⁶ Az országos parancsnok 26/2018. (V. 15.) sz. utasítása a fogvatartottak büntetés-végrehajtási intézményen kívüli hatóságokhoz történő szállításáról.

Sok országban az esetek többségében figyelembe veszik a *kiszolgáltatottságot*. Horvátországban például a fogvatartottak szállítás során való megbilincselésének általános gyakorlata alól kivétel, ha az illető fogyatékossgal él vagy mozgásában más okból jelentősen korlátozott, ha a kísért nő a terhesség látható szakaszában van, illetve ha az érintett nyilvánvalóan beteg. Máltán is említették, hogy a terhes nők és a fogyatékos személyek (a fogyatékossgal jellegétől függően) kivételt jelentenek az általánosan alkalmazott bilincselés alól, egy válaszadó pedig hozzátette, hogy az illető életkorát is figyelembe kell venni. Spanyolországban a jogi szakemberek véleménye nem volt teljesen egységes ebben a kérdésben, de a legtöbben megerősítették, hogy az idős, fogyatékos vagy mozgáskorlátozott személyek, a gyermekek (különösen a 14 és 15 év közöttiek), a nyilvánvaló egészségügyi problémával küzdők és az előrehaladott terhes nők megbilincselése ritka. Franciaországban a büntetőeljárás törvény előírja, hogy különös gondossággal kell eljárni a kiskorúak veszélyességének megítélésakor, így annak vizsgálatakor is, hogy szükséges-e kényszerítő eszközt alkalmazni velük szemben. Általánosan elfogadott továbbá, hogy az életkoruk vagy egészségi állapotuk miatt mozgásukban korlátozott személyek valószínűleg nem jelentenek olyan veszélyt, amely szükségessé tenné kényszerítő eszköz alkalmazását velük szemben.

Említették, hogy azt is szükséges figyelembe venni, hogy *mivel vádolják az érintett személyt*. Érdekes, hogy a bűnüldöző szervek tagjai ezt gyakran azzal kapcsolatban hozták fel, hogy a súlyos bűncselekmény indokolja a kényszerítő eszközök alkalmazását, de nem tértek ki arra, hogy a bűncselekmény kevésbé súlyos vagy nem erőszakos volta lehetővé tenné a bíróságra kísért személy megbilincselésének elhagyását. Horvátországban említették például, hogy jelentős súllyal kell figyelembe venni a bűncselekményt, amivel az érintett személyt vádolják, olyan értelemben, hogy az erőszakot, illetve élet vagy testi épség elleni támadást magukban foglaló súlyos bűncselekmények, valamint rablás vagy gyilkosság esetén az érintett várhatóan megbilincselve lesz jelen.

E téren Franciaország jó példaként említhető. Az Igazságügyi Minisztérium 1993. március 1-jei belső iránymutatása értelmében a rövid időtartamú börtönbüntetésre ítéleknél „a törvényben jelzett veszély fennállása nem valószínű”, és ennek megfelelően „senki nem kényszeríthető bilincs vagy más kényszerítő eszköz viselésére, kivéve akkor, ha veszélyt jelent másokra vagy magára, vagy valószínű, hogy szökést kísérel meg”.

Emellett, bár az elkövetett cselekmény jellege nyilvánvalóan fontos tényező, fontos emlékeznünk arra, hogy még az Amerikai Egyesült Államokban is, ahol – amint azt feljebb láttuk – a kényszerítő eszközök nyilvános alkalmazásához való hozzáállás nagyon eltér az európai szemlélettől, van olyan precedens, amely szerint „a kényszerítő eszköz alkalmazásának kizárólag a vád szerinti bűncselekmény (előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés) súlyos volta alapján történő elrendelése” „objektív szempontból nem észszerű [...]. Ettől eltérő következtetés levonása arra ösztönözné a bíróságokat, hogy minden súlyos

bűncselekménnyel vádolt személynél rendeljék el a kényszerítő eszköz alkalmazását. *State kontra Jones*, 678 N.W.2nd 1 (Minn 2004)”.³⁷

A legtöbb interjúban felmerültek az érintett személy egyedi jellemzői és viselkedése is. Spanyolországban a letartóztatott személy attitűdjét említették olyan tényezőként, amelyet figyelembe kell venni a kényszerítő eszköz alkalmazására vonatkozó döntésnél, egy horvát rendőr pedig elmondta, hogy a gyanúsított harcművészetekben való jártassága miatt kötözte össze az illető lábát is. Máltán azt említették, hogy döntő tényező lehet a gyanúsított agresszív, erőszakos jelleme. A gyanúsított korábbi erőszakos viselkedése vagy fizikai jellemzőiből, illetve küzdősportokban való jártasságából eredő veszélyessége nyilvánvalóan megalapozhatja a kényszerítő eszközök szükségességét. Itt is érdekes azonban, hogy ezzel kapcsolatban főként arra hallottunk példát, hogy mikor szükséges kényszerítő eszközt alkalmazni, és nem olyan esetekre, amikor azt az érintett viselkedése vagy személyiségjegyei ezt szükségtelenné teszik. Jó példaként említhető Franciaország, ahol azt, ha valaki önként feladja magát a rendőrségen, arra utaló jelként értelmezik, hogy nem áll fenn a kényszerítő eszköz szükségességét alátámasztó veszély.

Nem igazán említették a környezetet, a körülményeket és a közönséget (ideértve azt, hogy várható-e médiaérdeklődés) olyan tényezőként, amely befolyásolja a kényszerítő eszközök alkalmazását. Egyetlen rendőr volt, Máltán, aki megemlítette, hogy a gyanúsított gyermekének jelenléte hatással volt a bilincset mellőzésére vonatkozó döntésére: „igen, egyszer megtörtént, hogy levettem a bilincset a fogvatartottról, mert ott voltak a kisgyermekei a tárgyalóterem előtt, és nem akartam, hogy bilincsből lássák. Nem bánom, hogy így tettem”.

A magyar büntetés-végrehajtás országos parancsnokának a magyarországi büntetés-végrehajtási intézményekben fogva tartottak kíséretéről szóló belső utasítása nagyon részletesen felsorolja, milyen szempontokat kell figyelembe venni a fogvatartott bíróságra kísérésének megszervezésekor és az alkalmazandó biztonsági intézkedések meghatározásakor. A felsorolásban többek között az alábbiak szerepelnek:

- a kísérők száma és képesítése;
- a kísérők fizikai jellemzői és önvédelmi képzettsége;
- annak a létesítménynek a fizikai és biztonsági jellemzői, ahová a fogvatartottat szállítják;
- a kíséretnek várhatóan mennyit kell várnia azon eljárási cselekmény előtt és után, amelyre a fogvatartottat kísérik;
- a fogvatartott fizikai jellemzői és ereje, harcművészetekben vagy testi erőt igénylő sportágakban való jártassága, esetleges katonai múltja;
- a fogvatartott egészségi és mentális állapota;
- a bűncselekmény, amellyel a fogvatartottat vádolják, illetve amelyért elítélték;

³⁷ Minnesota Judicial Training Update, https://blogpendleton.files.wordpress.com/2014/06/pendleton13-05-ordering_defendants_to_wear_restraints_during_trial.pdf.

- a lehetséges büntetés súlyossága és ennek a fogvatartott magatartására gyakorolt potenciális hatása;
- a fogvatartott bűnözői múltja, az esetleges korábbi fogva tartása során tanúsított magatartása;
- a fogvatartottnak várhatóan hány családtagja lesz jelen ott, ahová kísérik, és várhatóan milyen lelkiállapotban;
- a média jelenléte és érdeklődése;
- van-e biztonságos helyiség, ahol a fogvatartott (szükség esetén akár hosszabb ideig) várakozhat abban a létesítményben, ahová kísérik.

Franciaországban egy speciális informatikai rendszerben (GENESIS) rögzítik a fogva tartással kapcsolatos összes információt (különösen az esetleges incidenseket, például a fogvatartottnak a fegyelmi bizottság előtti megjelenését vagy a fogvatartott börtönőrrel szembeni hozzáállását). Ezek az adatok segítenek a „kíséret” szintjének meghatározásában és finomításában. Bár a francia rendszernek megvannak a maga problémái (az adatbázisba csak a börtön dolgozóitól és a rendőrségtől származó információk kerülnek be, így azt a benyomást keltheti, hogy a fogvatartott veszélyes; és ami még fontosabb, a fogvatartottak nem szólalhatnak fel a rendszerben rögzített információk ellen), a kockázatértékelést segítő, a kíséretet biztosító hatóságok és a bíróságok számára egyaránt hozzáférhető adatbázis létrehozásának gondolata, amely adatbázis tartalmát az érintett fogvatartott is megismerheti és kifogásolhatja, előmozdíthatja a kényszerítő eszközök használatára vonatkozó megalapozott, megfelelő információkon alapuló döntéseket.

Amellett, hogy gyakran sérti a terhelt alapvető jogait, a fogvatartottak szállítás közbeni rutinszerű bilincselésének gyakorlata egy másik, sokkal kevésbé nyilvánvaló kockázatot is hordoz magában: mivel a bírúk azt szokták meg, hogy a kísérő bűnüldözők mindenkinél alkalmazzák a kényszerítő eszközt, függetlenül az illető veszélyességétől, rutinszerűen elrendelik a bilincs levételét. Egy közelmúltbeli, magyarországi eset megmutatja, hogy ez milyen negatív következményekkel járhat.

Egy büntetését töltő fogvatartott kisebb súlyú bűncselekmény (vagyon kár okozása) miatti tárgyalására került sor. Megbilincselve vitték át a börtönből a bíróságra. A bíró elrendelte a bilincs levételét, és a tárgyalás incidens nélkül lefolyt. Amikor azonban az ítélet kihirdetését követően a börtönőr vissza akarta tenni a terheltre a bilincset, a terhelt verekedni kezdett az őrral, elvette a kézfegyverét, és megszökött. Végül elfogták, de előtte túsul ejtett egy biztonsági őrt, erőszakkal elfoglalt egy autót és annak vezetőjét autós üldözésbe kényszerítette, megpróbált egy másik járművet is elfoglalni, annak vezetőjével verekedni kezdett, végül pedig rendőrségi lövöldözésre került sor, amelynek eredményeként a szökevény súlyosan megsérült. Csak később derült ki, hogy fegyveres rablásért kapott büntetését töltötte a börtönben. Nem tisztázott, hogy a kísérő rendőr átadta-e ezt az információt a bírónak, és hogy a bíróság a terhelt erőszakos bűnözői múltjának tudatában hozta-e meg a bilincs eltávolítására vonatkozó döntését. A büntetés-végrehajtási vezetők azt állítják, hogy a büntetés-végrehajtási dolgozó pozíciója nem teszi lehetővé, hogy vitába szálljon a bíró bilincs levételére vonatkozó döntésével. Ez az eset mindenesetre jól mutatja, hogy a kényszerítő eszközök bűnüldöző szervek általi, válogatás nélküli használata

eltompíthatja a bírák figyelmét, és elhithető velük, hogy a kényszerítő eszköz alkalmazása minden esetben szükségtelen.

E téren jó gyakorlatnak tekinthető egy spanyol bűnüldöző szerv dolgozója által említett módszer. Elmondása szerint az adott régióban a bírót mindig előzetesen tájékoztatják arról, hogy a bíróságon megjelenő személy milyen kockázatot jelent, így a bíró előre fel tudja mérni a szükséges intézkedéseket. Ha a gyanúsított vagy vádlott tulajdonságairól előre tájékoztatják a bírót, azzal csökkenthető az olyan kommunikációs hiba valószínűsége, mint amilyen a magyarországi esetben történni lehetett.

4.3. A kíséret ártatlanság véelmét befolyásoló egyéb aspektusai

Nemcsak a fizikai kényszerítő eszközök gyakorolhatnak kedvezőtlen hatást az ártatlanság véelmére a terhelt bíróság előtti megjelenésekor. Amint azt a nemzetközi jogi keretről szóló részben már említettük, egyes országokban, például Romániában olyan esetek is elfordultak, amikor a terhelteket az elítéltek által viselt egyenruhában állították bíróság elé. Nemcsak az EJEB, hanem a világ más bíróságai is arra a következtetésre jutottak, hogy ez az alapvető jogok megsértését jelenti azon terheltek vonatkozásában, akiknek bűnössége még nem került megállapításra, hiszen őket ártatlannak kell tekinteni. Például a dél-afrikai fellebbviteli bíróság kimondta, hogy az a gyakorlat, amely lehetővé teszi, hogy a vádlott rabruhában jelenjen meg a bíróság előtt, nem kívánatos, és meghaladottnak tekintendő. Az egyetlen eset, amikor a vádlott rabruhában való megjelenése indokolt lehet, az, ha a tárgyalása börtönben elkövetett bűncselekményt vagy a börtönbüntetésével kapcsolatos bűncselekményt – pl. fogolyszökést – érint.³⁸ A vizsgált országokban e tekintetben nem merült fel probléma: a terheltek polgári ruházatot viselhetnek a bíróságon még akkor is, ha őket az előzetesen fogva tartó börtönből szállítják a bíróságra.

Egy további szempont a felszerelések száma, amelyet a kíséretet biztosító hatóság tagjai viselnek. A kutatást megelőző nemzetközi felmérés során³⁹ egy holland ügyvéd elmondta, hogy ha a terhelteket terrorizmussal vádolják, „az őrök katonák, golyóálló mellényt viselnek, és M16-os gépkarabéllyal (vagy más komoly tűzerejű fegyverrel) vannak felszerelve. A szigorúan őrzött börtönökben fogva tartott gyanúsítottakat olyan sok biztonsági intézkedés veszi körül – még a bíróságon is –, hogy az ártatlanság véelme sérelmet szenved.”

A vizsgált országok közül Magyarországon említették meg, hogy időnként az ártatlanság véelmét az is sérti, ha a különleges erők fekete egyenruhás tagjai kísérik a terhelteket olyan esetekben, amikor sem a terhelt személye, sem pedig a bűncselekmény jellege nem indokolja ezt a fokozott biztonsági intézkedést. Az egyik válaszadó rámutatott, hogy néha nem a megfélemlítés vagy az erődemónstráció szándéka áll ezen eltúlzott intézkedés mögött, hanem az a tény, hogy a büntetés-végrehajtás személyi állományában meglévő hiány miatt csak a

³⁸ *S kontra Mthembu és mások 1988 (1) SA 145.*

³⁹ A projekt kezdetén megkérdezték a Fair Trials által koordinált Jogi Szakértők Tanácsadói Hálózatának („LEAP”) tagjait; e hálózat a legjelentősebb büntetőjogi hálózat Európában, amely több mint 180 büntetőjogi ügyvédi irodát, egyetemi intézményt és civil társadalmi szervezetet foglal magában.

különleges erőik tagjai állnak rendelkezésre az alacsonyabb biztonsági kockázatú fogvatartottak kíséretére.

Egy jó példa e tekintetben a fiatalokúak kísérete Horvátországban, ahol nemcsak a bilincset távolítják el azonnal a bíróságra érkezéskor, hanem a kísérő tisztek általában polgári ruházatot viselnek, hogy minimálisra csökkentsék a fiatalokúak terhelt méltóságának és ártatlansága védelmének sérelmét, amelyet a kíséret okozhat. Ugyanilyen gyakorlatot követnek Spanyolországban is. A megkérdezett, fiatalokúak ügyeit tárgyaló bíró szerint a bilincs használata a tárgyalóteremben kiskorúak/fiatalokúak esetén kivételes. A kiskorúak nem lépnek be bilincsből a tárgyalóterembe. Ezen túlmenően, ha a kiskorút egy zárt központból szállítják a bíróságra, a kísérő rendőrtisztek nem viselnek egyenruhát, és a tárgyalóterem hátsó részén foglalnak helyet, így rendőri minőségük nem felismerhető.

4.4. A tárgyalóterem kialakítása

A tárgyalóterem kialakítása akadályozhatja a bíróságokat abban, hogy képesek legyenek az ügyet az egyedi körülmények alapján értékelni. Amint azt feljebb kifejtettük, egy Ausztráliában végzett kutatás kimutatta, hogy a terheltek elhelyezésére szolgáló fülke használatának nagyon komoly kihatása lehet az ártatlanság védelmére és a terheltek ilyen helyzetben látó emberek gondolkodásmódjára. A bíróságok kialakítása vitát generált nemrégiben Franciaországban, de hosszabb távon aggodalomra ad okot Angliában és Walesben is, továbbá az első felmérés kiderítette, hogy Olaszországban is előfordul, hogy a terheltek rácsok mögött jelennek meg a bíróságon (bilincs viselése mellett).

A tárgyaláson részt vevő terheltek Angliában és Walesben alapvetően a „fülkében” ülnek. Bár nincs arra vonatkozó jogszabályi követelmény, hogy a terhelteket a fülkében tartsák, szinte minden tárgyaláson végig ott maradnak, és csak a vallomástétel idejére hagyják azt el.⁴⁰ Elméletileg a bírónak teljes mérlegelési jogkörük van a tekintetben, hogy más elhelyezést alkalmazzanak, de a gyakorlatban ez csak alkalmanként érvényesül, és az ügyvédek is ritkán kérelmezik védenekik máshol történő elhelyezését. Ahol a terhelteknek engedélyezik, hogy máshová üljenek, ott erre általában praktikus okokból kerül sor, nem pedig valamely, az ártatlanság védelmével kapcsolatos aggály miatt.⁴¹ A jogi szakemberek szerint ezen elhelyezés alkalmazása jelentős hatással bír Angliában és Walesben.⁴² 2015-ben Anglia és Wales bírói testületének akkori vezetője megjegyezte, hogy a fülke eltávolítása jobb tárgyalásokat és a költségek csökkenését eredményezné.⁴³

⁴⁰ Justice, „In the Dock: Reassessing the Use of the Dock in Criminal Trials” (A fülkében: A fülke büntetőtárgyalásokon való használatának ártékelése) (2015) London: Justice.

⁴¹ Ugyanott, a Dechert LLP által vezetett felmérés melléklete, elérhető az interneten: <http://2bqk8cdew6192tsu41lay8t.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2015/07/Annex-questionnaire.pdf>.

⁴² J. Stone, (2015), 7–9; M. Scott „Docks are nasty relics of eighteenth century injustice. It is time to dismantle them” (A vádlottak fülkéje a tizennyolcadik századi igazságtalanság utálatos maradványa. Itt az ideje, hogy lebontsuk őket), Barrister Blogger (2015. február 4.). Elérhető itt: <http://barristerblogger.com/2015/02/04/docks-nasty-relics-eighteenth-century-injustice-time-dismantle/>.

⁴³ „The dock has had its day says Law Chief” (A fülké ideje lejárt – mondta a Főbíró), *The Times*, 2015. január 27.

ke” (Anglia és Wales)

óság ez általában egy „biztonsági fülke” üvegpanelekből álló magas falakkal.

A vizsgált országok közül Franciaországban vannak a legsúlyosabb problémák a tárgyalótermek kialakításával kapcsolatban. A francia kormány éveken keresztül következetesen az üvegfülkék használatának elterjesztésére törekedett.⁴⁴ Ez 2016-ban egy olyan rendeletben teljesedett ki, amely valamennyi bíróság számára előírta az ilyen fülkék általános használatát.⁴⁵ A jogi szakma és az igazságszolgáltatás ezt határozottan kifogásolta mind a rendelet meghozatalakor, mind akkor, amikor néhány városban (beleértve Párizst és Toulouse-t) új tárgyalótermeket nyitottak beépített üvegfülkével, vagy a már meglévő, ilyen felépítménnyel nem rendelkező tárgyalótermeket üvegfülkével szerelték fel. Az *Association des Avocats Pénalistes* és a *Syndicat des Avocats Français* is kerestet indított az üvegfülkék bevezetése és válogatás nélküli alkalmazása ellen a közigazgatási bíróságokon, azzal érvelve, hogy sértik a terhelt jogait, beleértve az ártatlanság vélelmét is. Mindezidáig két per is sikertelenül zárult, a bíróságokra hagyva ezzel az üvegfülkék használatára vonatkozó eseti alapú döntést.⁴⁶

2018 áprilisában azonban a *Défenseur des Droits* ombudsman helyt adott egy panasznak, amelyet az üvegfülkék használatát illetően néhány francia ügyvédi kamara terjesztett elő. Az ombudsman a döntését az Irányelvre, valamint kifejezetten arra alapozta, hogy az ilyen gyakorlat sérti a terhelt ártatlanság vélelméhez fűződő jogát. Az ombudsman azt is megállapította, hogy az üvegfülkék válogatás nélküli alkalmazása nem arányos a feltételezett biztonsági kockázatokkal, mivel a meghallgatások előtt nem végeznek egyedi kockázatértékelést, és tett néhány ajánlást az igazságügyi miniszter és a belügyminiszter számára, beleértve a) a jelenlegi szabályozás hatályon kívül helyezését, amely előírja a biztonsági fülkék tárgyalótermekbe való szisztematikus telepítését; b) a terheltek biztonsági fülkében való elhelyezésének olyan esetekre korlátozását, ahol a meghallgatás komoly biztonsági kockázattal jár, és ahol az

⁴⁴ „Sécurisation des box : un dossier « prioritaire » pour la Chancellerie”, Dalloz, 2017. október 24.

⁴⁵ 2016-08. számú rendelet, 2016. augusztus 31.

⁴⁶ A *Tribunal de Grande Instance de Paris* 17/15785. számú határozata, 2018. február 12; a *Conseil d’Etat* 417944. számú határozata, 2018. február 16.

alternatív biztonsági intézkedések nem elégségesek; és c) olyan fülkék kialakítását, amelyek biztosítják a vádlottak alapvető jogainak tiszteletben tartását.⁴⁷

Válaszul az Igazságügyi Minisztérium elrendelte a (ketrecekhez hasonló) rácsos fülkék eltávolítását az ország tárgyalótermeiből, és egyértelművé tette, hogy minden esetben a bíró feladata eldönteni, hogy a terhelt az üvegfülkébe kerül-e.⁴⁸ Az majd csak később derül ki, hogy elegendő-e a bírói mérlegelés szerepére helyezni a hangsúlyt annak érdekében, hogy az üvegfülkék rutinszerű használatát felszámolják. Az ügyvédek továbbra is tiltakoznak az egész országban ez ellen, hogy a tárgyalótermekben üvegfülkéket használjanak, a párizsi ügyvédi kamara pedig iratmintákat készített, amelyeket az ügyvédek védenek üvegfülkéből történő áthelyezésének kérelmezésére használhatnak.⁴⁹

Az üvegfülkék Spanyolországban is léteznek, de azokat csak a madridi Nemzeti Törvényszéken használják, és gyakorlatilag csak a terrorizmussal kapcsolatos ügyekben.

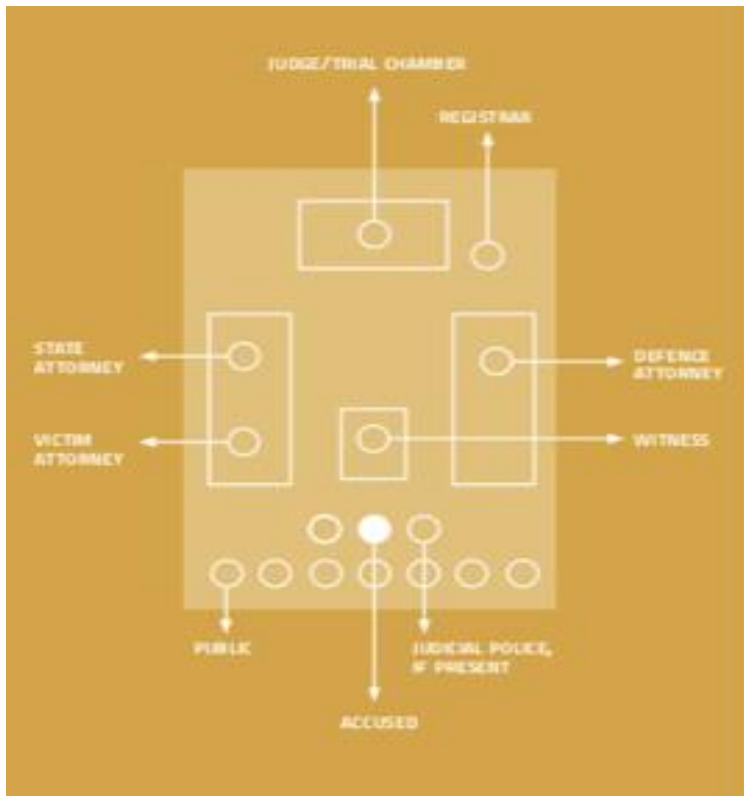
A kutatás által érintett más országokban a bíróságok kialakításának az ártatlanság védelmére gyakorolt hatásai nem ennyire egyértelműek. Ugyanakkor Horvátországban, Magyarországon és Spanyolországban is problémaként említették azt, hogy a terhelt a tárgyalóterem közepén ül, a védőjétől távol. Egyrészt ez kiemeli őt (ami hatással lehet arra, hogyan tekintenek rá, hiszen ennek megszegyenítő jellege is van), másrészt lehetetlenné teszi számára, hogy szabadon konzultáljon a védőjével az eljárás során (alább a horvát tárgyalótermi elhelyezés képe látható).

⁴⁷ Décision 2018-128 Relative À L'implantation De Box À Barreaux Et De Box Vitrés Dans Des Salles D'audience Des Palais De Justice, Pour Faire Comparaitre Les Personnes Prévenues Et Accusées Lorsqu'elles Sont Détenues, 2018. április 17.

⁴⁸ Az igazságügyi miniszter válaszai elérhetőek az interneten:

http://www.presse.justice.gouv.fr/art_pix/2018.04.18%20-%20Communique%20de%20presse%20-%20Adaptation%20des%20dispositifs%20de%20s%E9curit%E9%20dans%20les%20salles%20d'audience.pdf ;

⁴⁹ Lásd: <http://www.avocatparis.org/box-vitres-des-conclusions-types-votre-disposition>.

Spanyolországban a megkérdezett jogi szakemberek negyede állította, hogy aminek döntő jelentősége van abban, hogyan tekintenek a terheltre, az a kényszerítő eszközök mellett a tárgyalóterem elrendezése: hol helyezkedik el a vádlott a tárgyalóteremben, hogyan és kivel ül. Még ha a vádlott nincs megbilincselve, amennyiben olyan intézkedésekre kerül sor vele szemben, amelyeket másoknál nem alkalmaznak, az azt a látszatot kelti, hogy a bűnösség jól megalapozott gyanúja áll fenn. A jogi szakemberek úgy vélték, hogy a tárgyalást a lehető legsemlegesebb keretek között kell lefolytatni.

5. Más említett jó gyakorlatok

A magyarországi interjúalanyok a bilincs mint kényszerítő eszköz használatának gyakorlatát pozitívan befolyásoló tényezőként említették, hogy a jogszabály szövege megváltozott, a korábbi megfogalmazáshoz képest egyértelműbben kifejezve, hogy bilincset csak bizonyos körülmények között lehet használni. A magyar rendőrség szolgálati szabályzatának 41. §-át⁵⁰ 2015 decemberében módosították. Az eredeti szöveg a következőképpen rendelkezett: „Bilincs alkalmazása, a rendőrségről szóló törvény (Rtv.) 48. §-ában meghatározott esetekben különösen azzal szemben indokolt, aki...”, míg a módosított szöveg előírja, hogy „A bilincs alkalmazása kizárólag az Rtv. 48. §-ában meghatározott esetekben, a kényszerítő eszköz alkalmazásának az Rtv.-ben és az e rendeletben meghatározott követelményei teljesülése esetén, különösen azzal szemben lehet indokolt, aki...”. A megkérdezett jogi szakemberek úgy vélik, hogy ez az egyszerű módosítás a bilincsek használatának csökkenését eredményezte, és bár a bevett szokások és attitűdök nem tűnnek el könnyen, a változás kézzelfogható.

A magyar kutatások jó példaként említik a videokonferencia útján történő meghallgatásokat is. Az új büntetőeljárás törvény 2018. július 1-jei hatálybalépése óta a videokonferencia keretében lefolytatott meghallgatások száma növekszik. Megemlítették, hogy idő- és költséghatékonysága mellett jelentősen csökkenti a veszélyt a nagy biztonsági kockázatú fogvatartottak esetén (beleértve azokat is, akik büntetésüket töltik, illetve akiket élet vagy testi épség elleni erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt tartanak fogva vagy idéznek be), mivel nincs szükség szállításra.

A veszély ezen csökkentése pozitív hatást gyakorolhat az ártatlanság vélelmére is abban az értelemben, hogy nem lesz szükség kényszerítő eszközök alkalmazására. A gyanúsítottat vagy a vádlottat ezután meg lehet kímélni attól, hogy a bíróság épülete előtt vagy a bíróság épületében „szégyensétát” tegyen, és első megjelenése a bíró előtt nem kéz- vagy lábbilincsből fog történni. Ezt azért is jó gyakorlatként említették, mert a fogvatartottnak a büntetés-végrehajtási intézményekbe történő szállítása, illetve ideiglenes – a bírósági meghallgatás előtt és után néhány napra történő – elhelyezése a legproblematikusabb a fogvatartottak közötti erőszak és más visszaélések szempontjából.

Érdekes példát szolgáltat a videokonferencia előnyeire és hátrányaira egy magyarországi hajléktalan nő esete, akit szabálysértési eljárás alá vontak Magyarország drákói joga értelmében, amely szerint ha egy hajléktalan személyt meghatározott időn belül háromszor hiába figyelmeztetnek arra, hogy ne tartózkodjon életvitelszerűen a közterületen, a negyedik alkalommal a rendőrség köteles őt letartóztatni és szabálysértési eljárást kezdeményezni vele szemben. Ez történt egy 61 éves hajléktalan nővel 2018 októberében, akit – három hiábavaló figyelmeztetés után – letartóztattak és bíróság elé állítottak azért, mert egy utcai padon ült a takarójával, a párnájával és a kutyájával, aki a padhoz volt kötve. A nő semmilyen ellenállást nem tanúsított, a rendőrség mégis megbilincselte őt, amikor a bíróság elé állították. Az ügyben eljáró bírósági tisztviselő úgy döntött, hogy videokonferencia útján hallgatja meg őt, így nem kellett bilincsből végigsétálnia a folyosókon.⁵¹ Bár – az érintett személye és az eset

⁵⁰ A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet.

⁵¹ https://hvg.hu/itthon/20181019_Elindult_a_masodik_hajlektalan_per_itt_mar_nagyobb_a_keszultseg.

körülményeinek fényében – úgy tűnik, hogy indokolatlanul bilincseltek meg, és meglehetősen nehéz megérteni, hogy miért nem utasította a tisztviselő a rendőrséget a bilincs levételére, ez az eset arra mindenesetre rámutat, hogy a videokonferencia használata lehetővé teszi a gyanúsítottak és a vádlottak méltóságának megőrzését.

Az ügy a videokonferencia használata során felmerülő problémákra is rávilágít: a nő ügyvédje, aki egy emberi jogi civil szervezetnél dolgozik, a tárgyalóteremben ült, és nem kapott engedélyt arra, hogy csatlakozzon védencéhez a videokonferencia-teremben, azon kérését pedig, hogy a bírósági tisztviselő hallgassa meg az ügyfelét személyesen is, elutasították. Ez azt mutatja, hogy a videokonferencia komoly kérdéseket vethet fel a védelemhez való joggal és a szóbeli meghallgatáson való részvétel jogával kapcsolatban, ezért rendkívül fontos, hogy ezek a jogok egyensúlyba kerüljenek a videokonferencia során alkalmazott eszközök és eljárások gondos megtervezése révén. Lehetőség van arra is, hogy különbséget tegyenek az eljárási cselekmények között a tekintetben, hogy melyeknél alkalmaznak videokonferenciát (pl. az előzetes letartóztatással kapcsolatos folytatólagos meghallgatásokon történő alkalmazása kevésbé problematikus, mint az első, előzetes letartóztatást érintő meghallgatáson vagy a terhelt bűnösségéről döntő bírósági ülésen való alkalmazása). Végezetül, a védelemnek kellene arról döntést hoznia, hogy alkalmaznak-e videokonferenciát, máskülönben a kényelem és a feltételezett biztonsági kockázat érdekében feláldozhatják az alapvető, tisztességes tárgyalást biztosító jogokat és alapelveket (például az azonnali és személyes meghallgatáshoz való jogot).

6. Ajánlások

A fentiekben megjelölt problémás esetek és jó gyakorlatok alapján az alábbi javaslatok tehetők:

- 1) A gyanúsítottak nyilvánosság előtti megjelenítésére vonatkozó szilárd jogi szabályozást kellene bevezetni. E szabályoknak korlátozniuk kellene a kényszerítő eszközök alkalmazását és a gyanúsítottak nyilvánosság, illetve sajtó elé tárását (a letartóztatás idején, ahol lehetséges, és a bíróságra szállítás vagy onnan való elszállítás során). A jogsértések – beleértve a közelgő letartóztatás sajtónak történő kiszivárogtatását is – ellen hatékonyan fel kellene lépni az áldozatoknak nyújtott jóvátétellel.
- 2) Az ártatlanság vélelmére vonatkozó képzést kellene nyújtani az újságíróknak annak érdekében, hogy megértsék ezt a fontos és összetett kérdést, illetve azt, hogy a sajtóközleményeik milyen hatást gyakorolnak.
- 3) Az újságírók szakmai szövetségei által elfogadott magatartási kódexeknek tartalmazniuk kellene egy a büntetőeljárásokra vonatkozó külön fejezetet.
- 4) Csak az ezen kérdéseket érintő képzésen részt vett újságírók tudósíthatnának büntetőeljárásokról (hasonlóan a jogi segítségnyújtást végző ügyvédek kötelező képzéséhez).
- 5) Meg kellene fontolni a kényszerítő eszközöknek alávetett személyekről történő fotó- és képfelvételkészítés általános tilalmának elrendelését.
- 6) Bármely kényszerítő eszköz alkalmazását a bíróságon szigorúan korlátozni kellene, és csak abban az esetben kellene megengedni, ha annak szükségességéről a bíróság egyedi döntést hozott. A vádlottak fülkáját (a ketteceket és az üvegfülkéket is) el kellene távolítani valamennyi tárgyalóteremből. Biztosítani kellene a terhelt és a védő közötti szabad és egyszerű kommunikációt, a tárgyalóteremben való elhelyezésük és a tárgyalóterem kialakítása révén.
- 7) Ahol lehetséges, olyan bírósági infrastruktúrát kellene kialakítani, amely biztosítja, hogy a terhelteket a nyilvánosság ne láthassa, amikor kényszerítő eszközöknek alávetve megérkeznek és távoznak; továbbá e követelménynek a bírósági épületek építése vagy felújítása során is érvényesülnie kellene.
- 8) A bűnüldöző szervek tagjainak képzését fel kellene gyorsítani annak érdekében, hogy a kényszerítő intézkedések alkalmazásával kapcsolatos hozzáállás megváltozzon.
- 9) A gyanúsítottak legkiszolgáltatottabb csoportjaira (gyermekek, idősek, terhes nők) vonatkozóan speciális szabályozást kellene bevezetni, hogy főszabály szerint velük szemben kényszerítő eszközöket ne alkalmazzanak. Az ilyen csoportok tagjaira vonatkozó kényszerítő intézkedések alkalmazását csak akkor lenne szabad engedélyezni, ha ez feltétlenül szükséges és elkerülhetetlen.
- 10) Meg kellene határozni azon egyéb körülményeket is, amelyek csökkentik annak valószínűségét, hogy a kényszerítő eszközök alkalmazása szükségessé váljon (a bűncselekmény enyhe jellege, az önkéntes feladás), és elő kellene írni, hogy ezek fennállása esetén a kényszerítő eszközök csak kivételesen alkalmazhatóak, ha azt egyéb körülmények feltétlenül szükségessé és elkerülhetetlenné teszik.
- 11) A bírónak a meghallgatás előtt időben tájékoztatást kellene kapniuk a kényszerítő eszközök alkalmazásának szükségességét vagy annak hiányát alátámasztó

körülményekről, hogy kellően alátámasztott és megalapozott döntést hozhassanak arról, szükség van-e a kényszerítő eszközök alkalmazására a tárgyalóteremben. Az információt egy a kockázatok felmérésére szolgáló adatbázis biztosíthatná, amely mind a kíséretet biztosító hatóságok, mind a bíróságok számára hozzáférhető, és amely adatbázisba az érintett fogvatartott betekinthet, illetve azzal kapcsolatban kifogást tehet.